

ye'ye göre her şeyden önce bazı velîlere kutub ve gavs denilmesi yanlış bir adlandırmadır. Ona göre bu inanç, Şîîler'in mâsum imam veya astronomi âlimlerinin kutub fikrinden kaynaklanmış olup temelinde Allah'ı hükümdara benzetme fikri yatmaktadır. Allah'a ait bazı sıfatların kutba atfedilmesi, gavstan imdat istenmesi anlayışı da İslâm'ın tevhid anlayışıyla bağdaşmaz (*Mecmû'u fetâvâ*, II, 363, 376, 433, 440). İbn Haldûn da kutub fikrinin İsmâîliyye inançlarıyla benzerliğine dikkat çekmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

et-Ta'rifât, "Kutb" md.; Tehânevî, *Keşşâf*, II, 1167; Buhârî, "Cum'â", 11; Müslim, "İmâre", 20; Hakîm et-Tirmizî, *Hatmü'l-evliyâ* (nşr. Osman İsmâil Yahyâ), Beyrut 1965, s. 489, 495, 504; Hücvirî, *Keşfü'l-mağcûb*, s. 249, 329, 346; İbnü'l-Arabî, *el-Fütühât*, I, 151, 157; II, 95, 182, 250, 275, 445, 571-574; III, 75, 77, 136, 140; IV, 11, 76; a.mlf., *Menzilü'l-kutb* (*Resâ'ilü İbnü'l-Arabî* içinde), Haydarâbâd 1327 hş./1948; a.mlf., *Risâle fi ma'rifeti'l-ak-ṭâb*, Dârü'l-kütübîz-Zâhiriyye, nr. 123; a.mlf., *Risâletü'l-gavsiyye*, Dârü'l-kütübîz-Zâhiriyye, nr. 6824; Azîz Neseî, *İnsân-ı kâmil* (nşr. M. Molé), Tahran 1403/1983, s. 317, 472; İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, II, 363-376, 433-440; Kâşânî, *İştilâhâtü's-şûfiyye*, s. 145; Alâüddeve-i Simnânî, *el-'Urve li-ehli'l-halve ve'l-celve*, Tahran 1362 hş., s. 362, 528; Haydar el-Âmülî, *Câmi'u'l-esrâr* (trc. Cevâd Tabâtabâî), Tahran 1368 hş., s. 223; İbn Haldûn, *Muḫaddime*, Kahire 1957, s. 1108; Süyûtî, *el-Haberü'd-dâl 'alâ vücûdi'l-kutb ve'l-evtâd ve'n-nucebâ ve'l-'abdâl*, Kahire 1351; Lâmiî, *Nefahât Tercümesi*, s. 26; Şârânî, *et-Ṭabaḫât*, I, 95; a.mlf., *el-Yevâkit ve'l-cevâhîr*, Kahire 1307, II, 78-82; İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât*, Mekke 1317, I, 234-236; M. Mustafa Hilmi, *İbnü'l-Fânz ve'l-hubbü'l-ilâhî*, Kahire 1971, s. 352-371; Ebû'l-Vefâ et-Teftâzânî, *İbn Seb'in ve felsefetü's-şûfiyye*, Beyrut 1973, s. 268-285; F. de Jong, "al-Kutb", *EP* (İng.), V, 543-546; Dihhudâ, *Luḡatnâme* (Muîn), XI, 15546.

SÜLEYMAN ATEŞ

KUTUB MİNÂR

Hindistan'ın Delhi şehrinde bulunan Kuvvetü'l-İslâm Camii'nin aynı zamanda zafer âbidesi olarak yapılan minaresi.

Başlangıçta özel bir adı yokken sonraları 1235'te yakınına gömülen Çiştî şeyhi Kutbüddin Bahtiyâr'dan dolayı bu adla anılır olmuştur. Hint-İslâm mimarisinin şaheserlerinden biri olup dünyanın en yüksek (72,59 m.) ve en güzel minaresi kabul edilir. XII. yüzyılda İslâm âleminde büyük ve yüksek minareler yapma âdetinin bir ürünü olarak Batı'da Kütübüyye

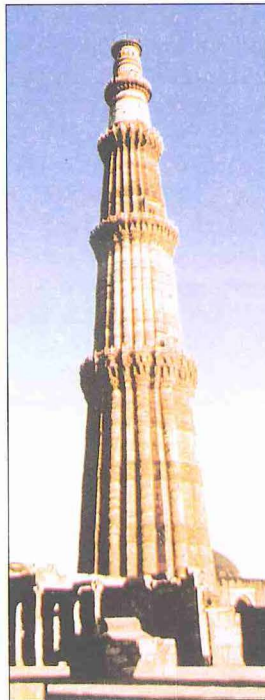
Camii'nin (Merakeş) ve İşbiliye Ulucamii'nin kare planlı minareleri yükseltilirken Doğu'da da yuvarlak gövdesiyle Kutub Minâr inşa edilmiştir. XII. yüzyılda özellikle Karahanlılar tarafından yaptırılmış ilk örneklerle ortaya çıkan ve Gazneliler'le Gurlular tarafından geliştirilen daire planlı kalın ve yüksek minareler, Batı'dakilerden farklı bir düşünceyle daha çok zafer âbidesi şeklinde ele alınmıştır. Orta Asya'da başlayan bu tür minare mimarisinin en gelişmiş örneği sayılan Kutub Minâr bilhassa Gürî minareleriyle yakın bir ilişki içindedir. Bu durumda minarenin bânisi Kutbüddin Aybeg'in (1206-1210) Gurlular'dan Sultan Muizzüddin Muhammed'in âzatlısı olmasının da rolü büyüktür. Kutub Minâr'ın yapımına, ilk Delhi sultanı Kutbüddin Aybeg'in meliklik döneminde 1193'te inşasını başlattığı Kuvvetü'l-İslâm Camii'nin 50 m. kadar güneyine İslâmiyet'in Hindistan'da kazandığı zaferin sembolü olarak başlanmış ve Aybeg'in sağlığında yalnız birinci katı bitirilebilmiştir. Minare daha sonra Sultan İltutmış'ın 1225'te camiye yaptırdığı ilâveler sırasında güney dış avlusunun güneybatı köşesinde kalmıştır.

Orta Asya'daki benzerleri gibi müstakil bir yapı halinde ortaya konulan Kutub Minâr gittikçe daralan beş katlı bir gövdeye sahiptir ve her katın arasında mukarnaslar ve yazı kuşaklarıyla bezenmiş dört şerefe bulunmaktadır. Sultan İltutmış tarafından dört kat halinde tamamlanan

Kutub Minâr'ın gövdesinden bir detay

yapı Firûz Şah Tuḡluk zamanında (1351-1388) yıldırım düşmesi sonucu hasar görmüş ve 1368'de yapılan onarım sırasında yıldırımın yıktığı dördüncü katla birlikte bir kat daha eklenerek beş katlı hale getirilmiştir. Ancak bu katlar diğerleri gibi tamamen kırmızı kumtaşından değil daha çok beyaz mermerden yapılmıştır ve yüzleri süslemesizdir. Taban çapı 14,42 m., yüksekliği mevcut haliyle 72,59 m. olan Kutub Minâr'ın en üst kısmındaki çapı 2 metredir. Dış cephesi, her katta farklı özellikler gösterecek biçimde düzenlenmiş yiv ve setlerden oluşan bir zemin üzerine işlenmiş geometrik ve bitkisel süslemelerle ve yazı kuşaklarıyla kaplıdır. Bu zengin tezyinat, geometrik biçimde tanzim edilmiş dirsekli destekler tarafından taşınan şerefelerle sınırlanarak daha belirgin duruma getirilmiştir. Kutub Minâr, âbidevî karakteriyle Delhi sultanlarının Kuvvetü'l-İslâm Camii'ne duydukları ilginin yanı sıra dikkatlerini doğrudan kendi üzerine çekmiştir. Özellikle Alâeddin Halacî'nin (1296-1316), cami bünyesi içinde kalan ve ölçüleriyle Kutub Minâr'ı geçmesi amaçlanan ikinci bir minarenin yapımını başlatmış olması bu dikkatin somut tezahürüdür. Sadece alt kısmı bitirilmiş minarenin planlanması dahi âbidevî hususiyetleriyle aşılacak istenen bir örnek olarak Kutub Minâr'a duyulan ilgiyi göstermektedir.

Kutub
Minâr –
Delhi /
Hindistan

BİBLİYOGRAFYA :

S. Carr, *The Archaeology and Monumental Remains of New Delhi*, New Delhi, ts., s. 58-70; R. J. Mehta, *Masterpieces of Indo-Islamic Architecture*, Bombay 1976, tür.yer.; P. Brown, *Indian Architecture (Islamic Period)*, Bombay 1981, s. 9, 11-12; K. V. Soundra Rajan, *Islam Builds in India*, Delhi 1983, s. 4-20, 50-54, 73; J. D. Hoag, *Islam*, Stuttgart 1986, s. 153-155; P. Varma, *Delhi and Its Monuments*, New Delhi 1987, s. 21-37; A. Petersen, *Dictionary of Islamic Architecture*, London 1996, s. 241-243; E. Koch, "The Copies of the Qutb Minar", *Iran*, XXIX, London 1991, s. 95-107; E. Diez, "Minâre", *İA*, VIII, 328; T. W. Arnold - [K. Fisher], "Kutb Minâr", *EP* (İng.), V, 548-549.

A. ENGİN BEKSAÇ

KUTUBŞÂHİLER

Hindistan'da
Doğu Dekken bölgesinde hüküm süren
bir Türk hânedanı
(1512- 1687).

Behmenî Devleti'nin yıkılmasıyla (1527) ortaya çıkan beş müslüman devletten biridir. Menşelerini Karakoyunlular'a dayandırmaktadırlar. Karakoyunlular'a mensup Baharlı kabilesi önce Hemedan'a, ardından Hindistan'a göç etmiş ve burada Behmenî Devleti'nin hizmetine girmiştir. Kabilenin reisi ve aynı zamanda hânedanın kurucusu olan Sultan Kuli 1496'da Kutbül-mülk unvanını alarak Batı Tilangâna valiliğine tayin edildi. Behmenî hükümdarları III. Muhammed ve Mahmud Şah ile iyi geçinen Sultan Kuli, Hindistan'ın en meşhur şehirlerinden olan Gûlkünde'ye (Golkonda) sahip oldu (1496). Önce Orissa ve Karnâtili ricaler tarafından yönetilen Hindu ayaklanmasını bastırdı. Ardından Doğu Tilangâna'ya vali tayin edilen Türk asıllı Kıvâmül-mülk'ü bertaraf ederek bağımsızlığını ilân etti (1512).

1543'te babası Sultan Kuli'yi öldüren Cemşid hükümdar oldu; onun ölümünden sonra yerine çocuk yaştaki oğlu Subhan Kuli geçti (1550). Ancak o sıralarda Vicayanagar'da sürgünde olan amcası İbrâhim, Dekken'deki taraftarları ile birleşerek yeğeni tahttan indirdi. İbrâhim otuz yıl kadar saltanat sürdü (1550-1580). Ahmednagar ve Bîcâpûr hâkimlerine elçiler yollayıp Hindular'a karşı bir ittifak oluşturan İbrâhim, müttefik müslüman kuvvetleriyle 5 Ocak 1565 tarihinde Talikota meydan savaşını kazanarak Vicayanagar Hindularına ağır bir darbe indirdi.

1580'de vefat eden İbrâhim'in yerine oğlu Muhammed Kuli geçti. Yeni hüküm-

dar Ahmednagar'a karşı dostane davranmış, buna karşılık Âdilşâhîler'in düşmanlığını üzerine çekmiştir. Gittikçe gerginleşen siyasî münasebetler savaşla neticelendi. Âdilşâhîler üzerine arka arkaya iki başarısız sefer yapıldı. Bu durumdun yararlanmak isteyen Bastar, Karnâta ve Orissa ricaları birlikte ayaklandılar. Muhammed Kuli bu tehlikeyi güçlüğüle bertaraf edebildi.

Muhammed Kuli, 1596'da veliyaht bırakmadan ölünce yerine yeğeni ve aynı zamanda damadı olan Muhammed Kutubşah geçti. Bu hükümdar zamanında ülkede Türk tesiri arttı. Muhammed Kutubşah'ın 1612'de vefatı üzerine küçük yaştaki şehzadelerinden biri olan Abdullâh tahta çıkarıldı. Annesi Hayat Bahş Begüm oğluna vekâlet ederek nâibe sıfatı ile devleti idare etti. 1655'te Gûlkünde Bâbürlü istilâsına mâruz kaldı. Şehzade Evrengzîb, Abdullah ve ailesinin ikamet ettiği Gûlkünde'yi kuşattı. Ancak Evrengzîb babası Şah Cihan'ın isteğiyle bir müddet sonra kuşatmayı kaldırdı. Kutubşâhîler, güneyde Madras'taki Palar nehrine kadar olan yerleri tekrar nüfusları altına aldılar.

1672'den sonra devlet hızla çöküşe mâruz kaldı. Saraya damat olan Ebû'l-Hasan tahta çıkınca dâhilî idarî yapı Brahmanlar'ın kontrolüne girdi. Öte yandan Evrengzîb'in Bâbürlü tahtına geçmesiyle Kutubşâhîler için kötü günler başlamış oldu. Evrengzîb önce Dekken'i, ardından Bîcâpûr'u ele geçirerek (1686) tekrar Gûlkünde'yi kuşattı. Kutubşâhî hâcibi Saâdet Han, gizlice Evrengzîb ile temasa geçerek kendisinin ve adamlarının hayatlarının bağışlanması karşılığında Gûlkünde'yi teslim edeceğini bildirdi. 1687'de sekiz ay süren bir kuşatma sonunda (14 Zilkade 1098 / 21 Eylül 1687) Ebû'l-Hasan, Evrengzîb ile anlaşmak zorunda kaldı. 50.000 rupi karşılığında saltanat haklarından vazgeçerek gözetim altında tutulmak üzere Dekken'deki Devletâbâd (Deogir) Kalesi'ne gönderildi. Kutubşâhîler'in granit bir kaya üzerine inşa edilmiş olan başşehirleri Gûlkünde'ye bir ara Muhammednagar denilmişse de bu uzun ömürlü olmamıştır. Muhammed Kuli tarafından 1590-1591'de kurulan Haydarâbâd da hânedana başşehirlik yapmıştır.

Kutubşâhîler, İslâm ve Hindu kültürlerinin sentezinden yeni bir üslûp oluşturdular. Vicayanagar'da yedi yıl sürgünde bulunan İbrâhim Kutubşah, İslâmî hükümdarlık âlâmetlerinin yanında Hint sem-

bollerini de kullanmıştır. İki kültür arasındaki karşılıklı etkileşme neticesinde Dekken bölgesinde Dahni (Dakhni) adı verilen yeni bir dil doğdu. Sultan Muhammed Kuli bu yeni dilin en önemli yazarlarından biriydi. Yeni üslûbun görüldüğü bir diğer alan da mimariydi. Özellikle yeni kurulan Haydarâbâd'daki bahçeler, çarşılar, saraclar bu iki kültürün birleşiminden doğan üslûbun özelliklerini yansıtır. Mücevherat işlemeciliği ve ticareti devletin en önemli gelir kaynaklarından birini teşkil etmiş, Gûlkünde elması her yerde şöhret kazanmıştır. Haydarâbâd gibi Gûlkünde'de de Kutubşâhîler dönemine ait önemli mimari yapılar mevcuttur.

Kutubşâhîler muhtemelen İran'da iken Şîlîği benimsemişler ve Hindistan'da Sultan Kuli zamanında akîde olarak Şîlîği kabul etmişlerdi. Bu yüzden diğer Sünnî devletlerle ilişkilerinde zaman zaman sorunlar meydana gelmiştir. Bâbürlüler de mezhep yüzünden Kutubşâhîler'e karşı olumsuz bir davranış içinde olmuş, bunlar hakkında Kutubşah yerine Kutbül-mülk tabirini kullanmışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Abd el-Madîd Siddîqî, *History of Golkonda*, Hyderabad 1967; H. K. Sherwani, *History of the Qutb Shahi Dynasty*, New Delhi 1974; Yusuf Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi*, Ankara 1987, I, 437-438, 443-444, 451; Erdoğan Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, Ankara 1991, s. 345-348, 362, 364-365; C. E. Bosworth, *The New Islamic Dynasties*, Edinburgh 1996, s. 328; I. A. Ghauri, "Origin of the Kutb Shahis of Golkonda", *JPHS*, XVII (1969), s. 228-230; T. W. Haig, "Kutub-şâhîler", *İA*, VI, 1056-1057; R. M. Eaton, "Kutb Şâhî", *EP* (İng.), V, 549-550.

ENVER KONUKÇU

KUTUZ

el-Melikü'l-Muzaffer Seyfüddin
Mahmûd b. Mevdûd (Memdûd) el-Muizzî
(ö. 658/1260)

Memlük sultanı
(1259-1260).

Hârizmşahlar hânedanına mensuptur; babası Celâleddin Hârizmşah'ın amcazadesi, annesi ise kız kardeşidir. Bir savaş sırasında Moğollar'a esir düşmüş ve Di-maşk'ta soğradan kendisine nisbet edildiği Emîr İzzeddin Aybek Türkmânî tarafından satın alınıp Kahire'ye götürülmüştür. Üstün zekâsı ve kabiliyeti yanında cesaretiyle de dikkat çeken ve askerî hıyerarşinin basamaklarını hızlı bir şekilde tırmanan Kutuz, efendisi Aybek'in hanımı Şecerüddür'ün yerine el-Melikü'l-Mu-